

o ideji povijesnog napretka. Odbacujući ustaljenu predodžbu o srednjem vijeku kao „mračnom“ i iznimno represivnom razdoblju, štoviše, gluhom na svaki finiji oblik političke misli, preostaje zapitati se: što nas uopće čini *modernima*?

Ivan Moškato

Antal Molnár, *Zagrebačka biskupija i osmanska Slavonija u 17. stoljeću. Uloga Katoličke crkve u teritorijalnoj integraciji kontinentalne Hrvatske*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2022, 225 str.

Godine 2022. u izdanju Hrvatskog instituta za povijest objavljen je prijevod knjige *Zagrebačka biskupija i osmanska Slavonija u 17. stoljeću. Uloga Katoličke crkve u teritorijalnoj integraciji kontinentalne Hrvatske* mađarskog povjesničara Antala Molnára. Molnár se u svojim istraživanjima uglavnom bavi mađarskom i crkvenom poviješću, a specijalizirao se u temama osmanske Mađarske i Balkana u 16. i 17. stoljeću. Od 2021. godine član je Papinskog odbora za povijesne znanosti, a uz to je i ravnatelj Instituta za povijest Istraživačkoga centra za humanistiku Mađarske akademije znanosti te izvanredni profesor na Odsjeku za novovjekovnu povijest Sveučilišta Eötvös Loránd u Budimpešti.

Struktura knjige *Zagrebačka biskupija i osmanska Slavonija u 17. stoljeću. Uloga Katoličke crkve u teritorijalnoj integraciji kontinentalne Hrvatske* vrlo je pregledna što pridonosi lakoći čitanja. Knjiga se sastoji od kratkog uvodnog dijela, tri središnja dijela te kratkog zaključka.

U *Uvodu* (1-8) autor navodi opće informacije oko istraživanja ove teme. Opisuje pozadinu svog dosadašnjeg istraživanja povijesti ugarske i balkanske Katoličke crkve pod Osmanlijama, istaknuvši da se time bavi još od svojih studentskih dana. Osim toga, navodi koliko je i na koji način tema istražena u dosadašnjoj historiografiji, kako mađarskoj tako i hrvatskoj. Također, spominje probleme na koje je naišao prilikom istraživanja teme te zahvaljuje svima koji su mu pomogli, kako u istraživanju, tako i u stvaranju ove knjige.

Prvi od tri glavna dijela ove knjige zove se *Zagrebačka biskupija u sklopu ustrojstva ugarske Katoličke crkve u 16. i 17. stoljeću* (9-58). On je podijeljen na dva poglavlja - „Posljedice osmanskog osvajanja na području zagrebačke biskupije“ (9-24) i „Mijene institucionalnog ustrojstva Zagrebačke biskupije“ (24-57). Ta su dva poglavlja podijeljena na dodatna potpoglavlja. Prvo poglavlje započinje potpoglavljem „Preustroj povijesno-geografskih okvira“ (9-13). U njemu Molnár piše o teritorijalnim promjenama i okolnostima koje su zadesile područje Slavonije u razdobljima srednjeg i ranog novog vijeka. Vrlo je bitno što je autor odmah na početku knjige pojasnio problematiku što se tiče tumačenja prostora koji se promatra kroz knjigu. Molnár najprije spominje česta razlikovanja u prijašnjoj literaturi oko uporabe pojmova Slavonija i Hrvatska, a zatim pojašnjava čitaocu za koje će prostore on upotrebljavati te pojmove. Sljedeće potpoglavlje, „Teritorijalne i materijalne posljedice“ (14-19), započinje deskripcijom povijesti Zagrebačke biskupije tijekom razdoblja srednjeg vijeka, a većina tog potpoglavlja posvećena je opisu utjecaja osmanskih osvajanja na teritorijalno i materijalno stanje biskupije. Glavna nit koja se prati kroz ovo potpoglavlje jest usporedba razvoja crkvenih institucija u Hrvatskoj i Ugarskoj u 16. i 17. stoljeću. Autor potpoglavlje završava konstatacijom da se Zagrebačka biskupija tog razdoblja suočila s dva izazova – protestantizmom i naseljavanjem pravoslavnog stanovništva. Iduće potpoglavlje, „Reformacija i doseljavanje pravoslavnih Srba“ (19-24), bavi se upravo tim

problemima. U njemu Molnár opisuje uspješan pokret protureformacije te neuspješan pokušaj preobraćenja pravoslavaca. Sljedeće poglavlje započinje potpoglavljem „Kaptol“ (24-33). Kao što i sam naslov govori, u njemu autor opisuje Stolni kaptol Zagrebačke biskupije. Fokus je na kanonicima Zagrebačke biskupije – njihovim приходima, obrazovanju i aktivnostima. Opisane su i posebnosti Kaptola u vidu nedostataka vanjskih migracija, važnosti u hrvatskom staleškom sustavu i sudjelovanja u protuturskoj obrani. U ovom dijelu knjige autor prvi put grafički prikazuje podatke koje navodi. Putem tablice čitaocu prikazuje *stallume* (sjedišta) i godišnje prihode Zagrebačkoga kaptola sredinom 17. stoljeća. Posebnost Kaptola autor ističe i u idućem potpoglavlju „Odgoj svećeničkih kandidata“ (33–38). Već na samom početku tog potpoglavlja Molnár tvrdi kako je zagrebački Kaptol imao puno veći udio u obrazovanju i odgoju svećenika u odnosu na mnoge druge biskupije. Prema autoru, jedina crkvena institucija koja se u tome može usporediti sa Zagrebačkom biskupijom jest Ostrogonska nadbiskupija. U ostatku potpoglavlja autor opisuje inozemne crkvene institucije za hrvatske studente kao što su Collegium Ungarico-Illyricum, bečki Hrvatski kolegij, loretanski Ilirski kolegij itd. Posebnost Zagrebačke biskupije u odnosu na ugarske pokazuje se i u analizi biskupskog sustava u potpoglavlju „Biskupi“ (38–44). U njemu autor propitkuje što ta posebnost znači u široj slici, a Molnár na uvid pruža i tablicu svih zagrebačkih biskupa u vrijeme Osmanlija. Sljedeće potpoglavlje „Rekonstrukcija ustrojstva crkvenih ustanova“ (44-51) započinje konstatacijom da je Zagreb bio jedino biskupsko sjedište Hrvatsko-Ugarskog Kraljevstva koje Osmanlije nikada nisu zauzeli. Naravno, događaji u 16. stoljeću imali su utjecaj na Zagrebačku biskupiju, ali ne u takvoj mjeri kao na ostala ugarska crkvena središta. Takve tvrdnje autor podupire brojčanom prezentacijom Zagrebačke biskupije s ostalim ugarskim crkvenim institucijama. Posljednje potpoglavlje prvog dijela knjige naziva se „Zagrebačka sinoda 1634. godine: počeci hrvatske nacionalne konfesionalizacije“ (51–57) i možemo reći da služi kao zaključak prvog dijela. Kao točku početka napetosti između Zagrebačke biskupije i ugarskih katoličkih institucija Molnár navodi sinodu Zagrebačke biskupije održanu 1634. godine. Na njoj su izražene želje Zagrebačke biskupije za većom slobodom, a važnost sinode leži u činjenici da su na njoj potaknuta pitanja o redefiniranju hrvatsko-mađarskog odnosa.

Drugi dio knjige najkraći je od triju dijelova te je podijeljen u tri poglavlja. U prvom poglavljju naslova „Katolici u osmanskoj Ugarskoj“ (59-63) autor uspoređuje katoličko stanovništvo na prostoru Ugarske koji su osvojili Osmanlije s katoličkim stanovništvom neosvojenog dijela Ugarske. Osim toga, Molnár zaključuje da su protutežu opadanja broja katolika na prostoru Ugarske predstavljali južnoslavenski doseljenici koji su također bježali od osmanskih naleta. Nakon toga slijedi kratko poglavlje „Sveta stolica i Katoličke misije“ (63-66) u kojem se opisuju aktivnosti Svete stolice u osmanskoj Ugarskoj (apostolski vizitatori, misijske aktivnosti, osnivanje Kongregacije za širenje vjere 1622. godine). Treće, ujedno i posljednje poglavlje drugog dijela knjige zove se „Vikari ugarskih biskupa na područjima pod osmanskom vlašću“ (66–76). Fokus ovog poglavlja stavljen je na šest ugarskih dijeceza koje su barem u nekoj mjeri pale pod vlast Osmanlija – Jegar, Vac, Pečuh, Vesprim, Čanad i Kalača.

Treći dio knjige ujedno je i najveći te središnji dio knjige. On je, poput prvog dijela, podijeljen na dva poglavlja, a ona dodatno na nekoliko potpoglavlja. Prvo od spomenuta dva poglavlja, „Pozadina prisutnosti zagrebačkih biskupa na teritoriju pod osmanskom upravom“ (77–99), započinje podnaslovom „Hrvatsko-slavonski staleži i osmanska Slavonija“ (77–88). U njemu autor kroz razne primjere prikazuje razlike osmanske uprave na ugarskom i hrvatsko-slavonskom prostoru poput razmjera pustošenja, nepostojanja jake staleške vlasti, organizacijskih obraza-

ca itd. Od sljedećeg podnaslova „Katolička Crkva u osmanskoj Slavoniji“ (88-99) pa do kraja knjige autor se bavi isključivo teritorijem osmanske Slavonije. U tom potpoglavlju autor nas uvodi u problematiku razjedinjenja crkvenog ustrojstva tog prostora. Opisuje se stanje crkvenih institucija u srednjem vijeku i dolaskom Osmanlija. Također, obrađuju se i unutarnji sukobi u bosanskoj franjevačkoj provinciji koji su naravno utjecali na njezine odnose sa Zagrebačkom biskupijom. Drugo poglavlje naziva se „Vikari Zagrebačke biskupije na teritoriju pod osmanskom vlašću“ (100-145) te započinje potpoglavljem „Nastanak i ustaljivanje vikarske dužnosti“ (100-109). Autor na samom početku ovog potpoglavlja donosi zaključak dosadašnjeg dijela knjige. Molnár piše kako je glavna pouka prije navedenih istraživanja da se hrvatsko-slavonski staleški sustav, zajedno s crkvenim institucijama, u više sastavnica razlikovao od ugarske strukture. Nakon toga Molnár nastavlja analizirati unutarnji sukob u slavonskoj Crkvi te opisuje nastanak vikarske dužnosti u Zagrebačkoj biskupiji. Zatim slijedi potpoglavlje „Jurisdikcijski sukobi s misijskim biskupima“ (109-127) u kojem autor opisuje povijest Katoličke crkve u Slavoniji u razdoblju od učvršćenja vikarijata 1659. godine do osmanske opsade Beča 1683. godine. To je razdoblje obilježeno sukobima bosanskog i beogradskog biskupa te unutarnjim sukobima slavonskih franjevaca. Potpoglavlje „Pastoralne zadaće vikara“ (127-134) bavi se onime što je navedeno u njegovom naslovu – opisom pastoralnog rada vikara Zagrebačke biskupije za vrijeme osmanskih osvajanja. Prikazana je važnost dostave svetog ulja i blagoslovljenih liturgijskih ulja na okupirana područja te problemi koje su vikari imali prilikom obavljanja svakodnevnih zadaća. Kratko potpoglavlje „Obavještajne dimenzije“ (134-137) opisuje da vikari na područjima koje su osvojili Osmanlije nisu imali samo duhovnu ulogu već su obavljali razne obavještajne zadatke (špijuniranje i obavještavanje o vojnim operacijama). Posljednje potpoglavlje središnjeg dijela knjige „Peštanska rezidencija bosanskih franjevaca i vikar Ostrogonске nadbiskupije za teritorij pod osmanskom upravom“ (137-145) posvećeno je kratkovječnom budimskom vikarijatu koji je nastao kao posljedica unutarnjih sukoba franjevaca bosanske provincije.

U *Zaključku* (147-152) Molnár iznosi rezultate svog istraživanja i kompariranja crkvene povijesti na teritoriju Ugarske i Slavonije za vrijeme osmanske vlasti. Prema autoru, Zagrebačka biskupija itekako je pridonijela stvaranju hrvatske nacionalne svijesti. Uz to, istraživanjem mađarskih povjesničara autor zaključuje da su u ugarskoj osmanskoj pokrajini djelovali čimbenici ugarske vlasti od vlastelinskog oporezivanja, upravljanja posjedima, županija do katoličke crkvene uprave. S druge strane, istraživanjem hrvatskih izvora autor zaključuje da unatoč tome što zagrebačko-slavonski vikarijat prati ugarski predložak, on je samo naizgled manifestacija osmansko-hrvatskog kondominija.

Dio knjige nakon zaključka čine popratni sadržaji – popis nadbiskupa i biskupa hrvatskih i ugarskih katoličkih dijeceza od 1526. do 1686. godine, karte koje prate sadržaj knjige, popis izvora i literature te kazala imena i mjesta.

Antal Molnár od samog početka pa sve do kraja knjige prati jasnu strukturu kojom vrlo detaljno i jasno prikazuje čitatelju sve bitne podatke o naslovnoj temi. U središtu knjige je komparativistički pristup prostora osmanske Ugarske i osmanske Slavonije, a na postavljena istraživačka pitanja autor daje jasne i precizne odgovore. Obraden je velik broj izvora i literature mađarske i hrvatske historiografije koji su spojeni u ovo sveobuhvatno istraživanje. Svima koje interesira povijest Slavonije, povijest ugarskih i slavonskih prostora za vrijeme Osmanlija te crkvena povijest ovog prostora definitivno bih preporučio ovu knjigu kao istraživanje koje obuhvaća sve navedene teme.

Ivan Čepin